

UDK 252.7 : 326
929 Bolić, V. "1717/1756"
Pregledni rad
Primitljeno: 10. veljače 2003.

Propovijedi *de bona morte* Vlahu Bolića

Ivan Koprek

Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb

Autor u tekstu najprije obrazlaže smisao i značenje propovijedi općenito, a potom naznačava eshatološke elemente u propovijedima Vlahu Bolića, nešto mlađeg suvremenika Bara Boškovića, naslovljenim "Besjede blagosmrtne".

Uvodna napomena

Tema koju mi je organizator povjerio trebala bi slijediti retoričko-eshatološku misao dubrovačkih isusovaca, većinom suvremenika Bara Boškovića. Budući da mi je omogućen slobodni izbor, odlučio sam se samo za propovijedi Vlahu (Blaža) Bolića, naslovljene "Besjede blagosmrtna", jer je i taj manuskript nedostupan široj javnosti pa ga je dosad i jedva tko komentirao. "Besjede blagosmrtna" Bolić je izgovorio i zapisao između 1750. i 1756. godine. Rukopis je 1941. godine u Padovi dobila Hrvatska provincija Družbe Isusove od Venecijanske (Mletačko-milanske) provincije. Kodeks (uveden pod brojem 6017) ima 757 folija (28 x 21 cm) i danas se nalazi u biblioteci Filozofskoga fakulteta Družbe Isusove "Juraj Habelić".

Tko je Vlaho Bolić? Suvremenik Bara Boškovića, doduše nešto mlađi. Rodio se 21. rujna 1717, a umro je 16. veljače 1756. Živio je kratko (umro je navršivši tek 39 godina), a ostavio niz zapaženih pjesama i spomenute propovijedi.

Bolić je pripadao bogatoj dubrovačkoj trgovačkoj obitelji. U dubrovačkom kolegiju završio je srednje obrazovanje i 1733. godine stupio je u isusovački red. U Rimu je studirao retoriku, filozofiju, grčki i klasičnu književnost - što je nekoliko godina predavao po isusovačkim učilištima u Italiji (Pistoi, Loretu i Perugii). Završivši i teološke studije, kratko je poučavao i u Rimskom kolegiju. Vrativši se 1749. godine u Dubrovnik, postao je prvi predavač na novoosnovanom studiju filozofije. Budući da je zbog slaba zanimanja Dubrovčana za filozofiju studij ugasnuo, Bolić je obavljao pastoralna poslanja u gradu Dubrovniku i okolici.

U izlaganju ću predstaviti najprije smisao i značenje propovijedi općenito, a potom ću naznačiti eshatološke elemente (analizirajući propovijed o paklu) Vlahu Bolića iz spomenutoga manuskripta. U dodatku prilažem i cijelu propovijed.

1. Propovijedi V. Bolića

Činjenica je da su isusovci i na području pastorala u Dubrovniku pronalazili nove puteve pastoralnoga djelovanja - propovijedima. Važan su element tih nastojanja bile i propovijedi u

raznim bratovštinama. Vrlo je popularna za Bolićeva vremena bila bratovština Dobre smrti. Nakon katastrofalnoga potresa (1667. godine) briga o dobroj smrti obuzela je sve staleže pa je za propovijed (naročito eshatološkog sadržaja) vjernički narod pokazivao golemo zanimanje. Što je propovijed?

Propovijed, latinski *oratio* ili *contio*, govoreno je objašnjavanje kršćanskih istina koje izgovara osoba kojoj je ta služba povjerena da bi se objasnila i utvrdila vjera, te da bi se slušateljstvo poduprlo u ispunjavanju kršćanskih moralnih načela.

Antička je retorika formom jamačno davala prilog strukturi kršćanske propovijedi u sastavljanju i razmještanju građe, ali i u ornatusu izgovorenoga ili napisanoga teksta. Propovjednik se, prije svega, obazire na vrijeme u kojem govori, na kretanja u društvu, na stil koji vlada u književnosti, znanosti i običajima naroda u kojemu djeluje, ukratko na društveno-povijesni kontekst.

Kao retorički oblik s parenetskim i pastoralnim implikacijama propovijed se oslanja na objavu, tj. na apostolsku tradiciju kako je zasvjedočena i potvrđena na općim crkvenim saborima, izbjegavajući prijeporna pitanja i radije se čvrsto držeći onoga što je sigurno, opće i dogmatski utvrđeno.

U književno-poučnom, ali i teološko-parenetskom smislu, propovjednik nije neutralni prijensnik Riječi, nego prije svega interpretator Istine, kršćanskoga učenja. U tom se smislu propovijed može odrediti i kao dijalog sa zajednicom vođen i pred licem vrhunskog adresata, Boga. Iz tog dijaloga razvijaju se obrisi svakodnevnoga života i nadvladavaju opasnosti što ih nosi svakodnevnica, a kojima je čovjek izložen kada živi samo u sadašnjosti.

Bitno je obilježje propovijedanja poticanje eshatološke i moralne dimenzije čovjekova života. Propovjednik sadašnjost suprotstavlja vječnosti. Sadašnjost je, naime, vrijedna ako je prožeta vječnošću, što znači da je vrijedna ako je sakralizirana i usmjerena brigom za čovjekovo spašenje.

Eshatološke propovijedi uključuju retoričke elemente s jakim psihološkim implikacijama: osjećajem krivice, svijesti o grijehu, padu, o zasluženoj kazni. Takvim je elementima čovjek uključen ne samo u vjerski nego i u dramski i dramatski egzistencijalni kontekst. Zastrašivanje je način tumačenja pojma "Straha Božjega". Postupak takve strategije može se odrediti kao lirski interpretacija kršćanske vjere. Propovjednik zauzima stav afektivne brige o čovjeku i sukladno tome - afektivan način interpretacije kršćanskih istina sadržanih u Svetom pismu.

2. Eshatološki elementi propovijedi V. Bolića

Od tih uvodnih (većinom općenitih) napomena o značenju propovijedi prelazim na prikaz Bolićeve propovijedi o paklu. Očito, vjerska istina vječnoga odbačenja - pakao - najteža je tema kršćanske vjere ali i teološke discipline - eshatologije. Tu temu dotiče i književnost - od Dantea do Sartrea.

Bolić u svojem izričaju slijedi isusovačku tradiciju i stil razmišljanja. Naime, osnivač isusovačkoga reda sv. Ignacije Lojolski u svojim "Duhovnim vježbama" preporučuje egzercitantu da "gleda duljinu, širinu i dubinu pakla" (br. 65) odnosno da traži "unutarnji osjećaj muke što je trpe osuđenici", i to zato da bi ga barem "strah od muke" uzdržao od grijeha. U tom se kontekstu govori o vatri, o slušanju plača, jauka, vike, o udisanju dima, sumpora, nečisti i gnjileži, o suzama, žalostima i crvu savjesti (br. 66-70).

Ignacije od egzercitanta traži da sluša "plač, krikove, psovke, smrad, tužbalice" da miriše "dim, sumpor, smrad i trulež", da osjeti suze, tugu, crv savjesti, da napipa užarenost duša koje se

raspadaju u plamenu. S tim se instrumentarijem koristi i Bolić. I u njega su uočljivi žestoki, emotivno nabijeni opisi.

Kao što se paklena vatra u zatvorenom prostoru, mjerljivom i određenom, pojačava, tako se pojačava i smrad grješnih tjelesa; život u paklenim patnjama pokazuje se u reakcijama analognim životu na zemlji; naime, čovjek ne može okrenuti glavu, pomaći ruku. Vječne su upravo tjelesne muke. Očekuje se da slušateljstvo nakon zastrašivanja paklenim kaznama ostane zapanjeno da bi nakon toga iz duboko proživljenoga straha krenulo ispravnim putem.

Tako i za Bolića pakao nije pretpostavka nego egzistencijalna stvarnost. Naravno, ne mislim ulaziti u filozofsku ili teološku raspravu o ideji i shvaćanju pakla. Pokušat ću slijediti Bolićevu misao i kratko je prokomentirati.

Bolićeva propovijed o paklu obuhvaća 9 velikih stranica (u rukopisnom kodeksu od str. 411. do 420. str.), odnosno 7 od njega određenih cjelina.

Propovijed započinje pitanjem (isto se pitanje ponavlja još dva puta): što je pakao? Sugerira se odgovor da je pakao mjesto muka, tamnica, odnosno mjesto tjelesnih muka.

*“Što je Pako? Ponoć je i propas,
dje dangube družē (?) nije iznaći nego od hudoba,
koje mučiju, i od duša koje su mučene,
vrhu koih desnica Svemogućēga Bogga udara
grommim; bijesom neutažena gnjeva¹ svoga.
/413/*

*Ono je ondi najposlije sazidano, i da
tako rečem, utemeljeno vjekuvječanstvo
nesrećno: u komu se sadrži vrh i dospjetak
nedospjetni svakoga pravoga zla; i koje
vjekuvječanstvo, može se pravilno
rijet, da je isto pravo zlo,
i bet koga isti Pako nabbi
bio Pako, zašto nebbi
bio vjekovitti. (sudije najposlije vjekuvječanstvo nesrećno)”*

Slijedi Bolićevo teološko obrazlaganje toga stanja. Propovijed o paklu bitno uključuje poziv na promišljanje o vlastitom životu i vlastitim grijesima.

Da bi postigao što plodotvornije učinke, Bolić se u četvrtom dijelu propovijedi iznova zastrašujućim opisima vraća na određenje pakla, opisujući muke i očaj prokletnika.

“Najprvo, bitje vjekovit osuđeni oni puk ne samo u dušami, nu jošter i u telesima. Drugo oganj bit će vjekovit. Tretje, bit će vjekovit jošter i crv od duše. Od ovega crva od duše govoriću vam drugi put, za što neimam danaske bremena za dogovoriti sve.” (IV. dio)

Svoju propovijed o paklu Bolić zaključuje riječima:

¹ Ispravljeni tekst namjesto: *neutažene pravde*.

“Pridložimo sad drugam stvar u kratko da i oganj ima bitti vjekovit i neumrli. Immo je, imo svoga početka oganj oni, ali nigdje imat svrhe nijedne. In ignem aeternum, qui paratus est diabolus et angelis eius. Zašto Bog isti dahom svojem svemogućijem, kako rijekom (120) žestokom od sumpora, ražižaće u vjeke one plame. Flatus Domini, sicut torrens sulphuris succendet, to jes po Božjoj volji, i Božjemu veličanstvu na ti način bit će uzdržan oni oganj, koliko da njim jedna nedospjetna rjeka od sumpora dava snagu, dava pomoć za živjet u vjeke.

Da će moć odkupit igda od ovega neumrlega nesrećne duše? Može li igda Božja muka i krv prisveta udunut one plame strahovite? Nije od kužca (?) u vjeke. Nije Božje milosti, nije Božije muke, ni krvi u vjeke za onega mjesta. Prostira se plod Gospodinove muke po Raju, po Purgatoriu, po svemu svjetu našem, ali daleko bitće daleko po sve vijeke vjeka od pakljenoga mjesta i ognja. In inferno nulla est redemptio.”

Trebalo bi jezično, retorički, filozofski nešto dublje prokomentirati ovaj zaključak i cjelokupni sadržaj Bolićeve propovijedi o paklu, koju donosim u cjelini. Iz teološke perspektive završavam samo kratkom primjedbom: treba se čuditi Bolićevu pesimističkom završetku razmišljanja o paklu. Teološko-dogmatski stav o paklu kao mjestu vječnih muka svakako stoji, ali ne i parenetski, pastoralno. U drugim je propovijedima Bolić puno trezniji, umjereniji, taktičniji, a nadasve optimističniji.

*Propovijed (besjeda) o. Vlahu Bolića, SI o paklu
prijepis iz rukopisa - Kodeksa (6017, str. 411-420 /9 fol/²*

Besjedde blagosmaertne oza Vlahu Bolichja Dr. J.

/411/ Sicut oves in inferno ponti sunt (Psal. 48) (Vg, Ld 48,15)

Kakko staddo neraslosuto u Paklu jesu postavljani.

Jeste li kadgod zacjudili se, o karstjani, videchi koe staddo ... +³

+ Da hochemo li se mi
sahranit? Jelli sa nas
blasceno, alli prokleta
vjekuvjecanstvo? Jelli za vas
blasceno alli prokleta
vjekovjecanstvo? Ja vam odgovaram tri stvari.

Prvo, da ako padete na desnu
iza smarti, ostavljeni u vieke na desnoj
ako na ljevoi, na ljevoi u vieke.

Druggo, da jedan stabar,
ako is malahna jose ide granam
u krvio put ljeve, kad budde
posjecen, lasno pasti che na livu.

I tretje, da sa upravit scivot

² Zahvaljujem prof. dr. sc. Predragu Beliću, SJ, koji mi je pomogao u čitanju i transkripciji ovoga manuskripta.

³ Lignum si conciderit ad aquilonem aut ad austrum ss cum Ecclesiastico XI, 3, (takoder Vg. LXX).

svoi put svetoga raja, trjebajo misliti
cesto o Paklu. Mislimo i mi danas
s pomagnom (gn=nj)! I počinjem:

/412/

I.

Što je dakle pako? Pako je:
mjesto je dje se muceju
oni, koji su umarli u nêmilosti Bosjoj
i nijesu se pokajali na brijeme od
svojih smartnijeh grijehov: muciju se,
rekoh, i starjaju (?) jedan s rajem, slavu
vjekovitu žestokoj pravdi Božjoj.

Što je Pako? Tamnica je, naivše
strašna, u kojoj savezane vrigam, i
umarlieh plama karsejuse, i tomu nesrečne
duše e viek vjeka. Bes pristanka, bes odaha,
bes ijednoga skončanja. Strana je njekka, i
njekko mjesto, u kome pribiva štogod zla
može se mislit; u komu dobro nijedno
nije nigda osvanudo, u kome svako proklestvo,
svakko neufanje stanovito nahodise, daleko
od koga bježi svakka rados, svakki pokoj.

Što je Pako? Ponoć je i propas,
dje druge druže (?) nije iznači nego od grdoba,
koje mučiju, i od duša koje su mučene,
vrhu koih desnica Svemogućega Bogga ukara
grommim; bijesom neutažena gnjiva⁴ svoga.

/413/

Ono je ondi najposlije sazidano, i da
tako rečem, utemeljeno vjekuvječanstvo
nesrečno: u komu se sadrži vrh i dospjetak
nedospjetni svakoga pravoga zla; i koje
vjekuvječanstvo, može se pravilno
rijet, da je isto pravo zlo,
i bet koga isti Pako nabbi
bio Pako, zašto nebbi
bio vjekovitti. (sudije najposlije vjekuvječanstvo nesrečno)

II.

Da sad, neka svako ovako sobom
razloži, i sam sebe upita? Jelli,
alli nije najveća ludos i najveće
nerazborstvo, jelli ali nije najveća
mahnitost za ne podnijeti, za ne

⁴ Ispravljani tekst namjesto: *neutažene pravde*.

prizatrpjet malo truda na ovom svijetu,
 upastit u onu propas, u neumarle one
 plame? Za mi one (?) djelitse od grešne
 one Družbe, steći Družbu vjekovitu od
 Diavla i od hudoba:⁵ a razdjelitse,
 a rastavitse u vjeke od Bogga svoga,
 od andjela svojijeh, od Blažene Djeve Majke,
 Za neustručat se mallo, za ne satarasti
 pohoćenstva illi od lakomosti,

/414/

illi od uživanja neurednih ili od oholosti, osudit paka i dušu i
 tielo u vaje neizmjerne i nedospjetne.
 Svak zna i svak spovjeda, da od dva
 zla i od dvije štete, manje zlo, manja
 šteta ima se obrat, De duobus malis
 minus est eligendum. Da što je sad
 trudnije: alli nosit trudni jaram nego
 slatki, i lagahno brem(e)nu ?bolšieh
 zapovidi, alli zakovan ležat u dno pakla
 pod nogami od pakljenijeh neprilika?

III.

Zašto nije najposlije, i trjeba je razumjet dobro, nije oganj, i oganj nemrli, plakat za malo bremena grijeha svoje, nije oganj uklonit se od bližnje prigode od grijeha, nije oganj odcjepit se od taština, od ispraznosti od himba, od mahnitosti laživoga svijeta, nije vjerniterni najposlije paklični oganj cjelovita ispovjet, temeljita odluka, stan/415/mna pokora. Nije jošter na isti način Pako, ni muke pakljene, trud (?) oni malahan, koji se hoće za pridobit ili koju ili običaj, ili iskorijepit iz svoga sarca koju omrazu, koju požudu grešnu; nijej pakleni plam i vjekoviti ono kratko vojevanje i ar...anje, koje pristoji svakomu karstjaninu za satrti vlas od odmetnijeh pohrtjenstva, za podplesat napastovanju, kad od svjeta, kad od hudobâ istieh, za dobit najposlije vjekovitu krunu od raja. Da zašto neće se svak od nas ukazat vjeran Bogu, zašto neće odlučit krepko podnosit se tako unaprijeda, i ložit neumrle plame pakljene?

IV.

Tri vjekovite stvari u Paklu ja osobito nahodim, koje sastavljaju prženje (?) da tako rečem prem strašno od istoga vjekkujećanstva; i koja breme /416/ za ne stavit na svoje rame jednom po sili od hudoba, bolje bi bilo sad sve kusie (?) nosit svega svijeta. Najprvo, bitje vjekovit osuđeni oni puk ne samo u dušami, nu jošter i u telesima. Drugo oganj bit će vjekovit. Tretje, bit će vjekovit jošter i crv od duše. Od ovega crva od duše govoriću vam drugi put, za što neimam daneske bremena za dogovorit sve.

V.

Dake u ono brieme govori Sveti Ivan u svojoj Apokalipsi, u ono brieme iskaće ljudi smrt, i neće je iznać; i žudjeti će umrijet, a smrt bježaće na daleko od njih. Et mors, et mors

⁵ Hudobba: starohrvatski = sotona, vrag; rijetko muškog roda. Cf. Arj 3 (P. Bud... 1887-1891) 724.

fugiet at eis. Ovo je jedini razgovor u bolestima i mukam, u skončanijim svijeta ovega: da ako su duge, žestoke, vele, ne mogu bit nego kratke, i svrhom svojom vršit munjezu čeljad dospjeti. Ali u Paklu nije zakona /417/ Nema zakona tega, Zakona nije tega razgovora. Za sve da ne može se izmisliti veće žestočine, veće vrline neg' one. Ka se nahodi u ognju, u plamima pakljenijem: ništa ne manje one muke, za svekoliko vrle, za sve toliko žestoke, ne mogu jednom svršit one duše, ne mogu skršit ona telesa i u ništa obratit, ne mogu njima doći svrha, ne mogu podat žuđenu i iskanu smrt. Querent mortem, et non invenient. Bog i božija svemoguća vlas i moć opušća će (?) stvorenje. Evo onega neizmjernoga ognja, onih stanja (?), da ih kolje, da ih prži, krši, lomi i užija (?) sveder; a da ne ubije, ne ubije, ne skrši, ne slomi sasvijem i ne obrati u prah i pepeo nigda, a to za njihovu veću i neizrečenu boles.

VI.

Mrijeti svegde, a ne umrijeti nigda. Ovo je trudni život od duša o/418/nizijeh. Utoliko u ono isto brijeme, kad će one (duše P.B.) gorjet bez milosti i pristanka, utoliko prominiće se varhu njih okoliš od dana, od mjeseca, od godišta neizbrojnijeh: dospjeće tisuće i tisuće i od zima i od ljetâ na našoj zemlji, promjeniće se vas ljudski narod vrh lica zemlje naše, i uminuti jedni, promijeniće se druzi; i sa druzijeh treći, i četvrti, a osuđeni u paklu, sveder će biti na početku od vjekovite smrti svoje, od vaja svojijeh, od svoga vjekovječanstva. Sved svega ispočetka, svedbez ijedne svrhe i skončanja. Dospjeći će najčalije (?) svijet ovi jošter, i iza dana od Općenoga suda, ponoviće se i promjeniće se nebo i zemlja: a Pako i vjekovječanstvo i osuđeni sved na isti način. Drvo, veli Isukrst,⁶ kad bude posječeno, ili pade na desnu, ili na lijevu, ili (...) put sjevera ili put poludnevi. Kud jednom bude pastit (sic!), pastit će za svegda. Lignum si ceciderit, ibi erit. Onda u vjeke ubojnik Kain, vodi u vjeke odmetnik Absalom, ondi u vjeke nečisti Amon, ondi Juda izdajnik, ondi Antiocho Božjega templa neprijatelj, ondi Faraun u grjesima otvrdnut, ondi svikolici, neizbrojeni svega svijeta, svakoga dooba, svake vrste, svake vjere grešnici. Ibi erunt. Božje će u vijeke prokleta svo žarulje (?), i neće dogorjet u vjeke nigda. Ibi erunt.

VII.

Pridložimo sad drugam stvar u kratko da i oganj ima bitti vjekovit i neumrli. Immo je, imo svoga početka oganj oni, ali nigdje imat svrhe nijedne. In ignem aeternum, qui paratus est diabolus et angelis eius. Zašto Bog isti dahom svojem svemogućijem, kako rijekom (120) žestokom od sumpora, ražižaće u vjeke one plame. Platus Domini, sicut torrens sulphuris succendet, to jes po Božjoj volji, i Božjemu veličanstvu na ti način bit će uzdržan oni oganj, koliko da njim jedna nedospjetna rjeka od sumpora dava snagu, dava pomoć za živjet u vjeke.

Da će moć odkupit igda od ovega neumrlega nesrećne duše? Može li igda Božja muka krv prisveta udunut one plame strahovite? Nije od kužca (?) u vjeke. Nije Božje milosti, nije Božije muke, ni krvi u vjeke za onega mjesta. Prostira se plod Gospodinove muke po Raju, po Purgatoriu, po svemu svjetu našem, ali daleko bitće daleko po sve vijeke vjeka od pakljenoga mjesta i ognja. In infero nulla est redemptio.

Vlaho Bolić's Sermons *de bona morte*

In the period of Vlaho Bogišić and his younger contemporary Jesuit Vlaho Bolić, a confraternity of "Good Death" was very popular in Dubrovnik. Citizens showed great interest for its sermons. This paper first explains a general meaning and content of Bolić's sermon and later concentrates on Bolić's pessimistic vision of hell.

⁶ Prekriženo: *Prorok*